

METAFORA VA UNING BADIY ADABIYOTDAGI O'RNI

Do'lanova Ozoda Yuldashevna

Termiz davlat universiteti,

Lingvistik: o'zbek tili mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada metafora va uning badiiy adabiyotdagi o'rni hamda ahamiyati haqida so'z boradi. Maqola davomida asosli fikr hamda mulohazalardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: metafora va uning badiiy adabiyotdagi o'rni, semantika qonunlari, o'yin tasviri.

Metafora - turli ob'ektlarni bir-biriga bog'lash orqali yaratilgan qo'shloq tasvir, masalan: lochin - odamga. Shuningdek, metafora obrazning bevosita davomchisidir, chunki undagi obraz asta-sekin o'chiriladi va ma'no standart semantika qonunlariga muvofiq tekislanadi. Rasm kategorik xatolikka yo'l qo'ymasa-da, metafora faqat kategorik chegaralarni buzish sharoitida paydo bo'ladi. U ob'ektni tasniflashda siljishni keltirib chiqaradi, uni o'zi tegishli bo'lmagan sinfga havola qiladi, masalan: o'yin tasviri - hayotga. Bundan tashqari, tasvir bitta bo'lsa-da, metafora ikki va ikki komponentli. U tasvir va undan "qobiqlangan" ma'nodan iborat [Arutyunova 1998: 323-324].

Belgi ismlarning sinonimidir *tasvir* va *belgisi*. A. A. Surkov [KLE 1971: 826] o'zining "Qisqa adabiy ensiklopediya" asarida ham ismga ta'rif beradi. *ramzi*, uning "tasvir" va "belgi" tushunchalariga yaqinligini ta'kidlaydi. Surkovning fikricha, keng ma'noda ramz o'z ramziyligi jihatida olingan tasvir bo'lib, u obrazning butun organikligi va bitmas-tuganmas noaniqligi bilan ta'minlangan belgidir, deyish mumkin. A. A. Surkovning fikricha, har bir ramz tasvirdir (va har bir tasvir, hech bo'lmaganda, ma'lum darajada, ramzdir); biroq timsol kategoriyasi tasvirning o'z chegarasidan chiqib ketishiga, qandaydir ma'no mavjudligiga, tasvir bilan ajralmas tarzda qo'shilib ketgan, lekin unga o'xshash emasligiga ishora qiladi. Bunga misol sifatida quyidagi jumlaning keltirish mumkin: *Filialli kaptar - ramz (= rasm)tinchlik*. Demak, ramzning asosini tasvir tashkil etadi, uning ustiga belgi ham, belgi ham qurilgan [Arutyunova 1998: 338].

Metafora va ramz o'rtasida juda ko'p umumiylik mavjud, ammo shunga qaramay, ularning semiotik tushunchalar ierarxiyasidagi o'rni nuqtai nazaridan ularni bir-biriga tenglashtirib bo'lmaydi. Keling, avvalo metafora va ramz o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlaylik.

Ramz va metafora tushunchalari obrazga asoslanganligi sababli bir-biriga yaqin va kesishadi. Metafora va timsolning paydo bo'lishi olamning badiiy taraqqiyot jarayonida o'z-o'zidan amalga oshiriladi, lekin ularning ma'nosi to'liq shakllanmagan. Metafora ham, ramz ham talqin qilish ob'ekti, shuning uchun ular aloqa vositasi bo'lib

xizmat qila olmaydi. Na metaforalar, na belgilar xabarlarini bildirmaydi [Arutyunova 1990: 22-23].

Keling, timsol va metafora o'rtasidagi farqlarga to'xtalib o'tamiz. Agar belgi funksional bo'lsa, metafora semantikdir. Shu bilan birga, metafora voqelik bilan bog'liq bo'lgan muayyan mavzuni ifodalaganidek, ramz abadiy va tushunib bo'lmaydigan, ammo haqiqiy haqiqatni anglatadi. Metafora predmet obrazini yaratish, voqelikni idrok etishni chuqurlashtiradi, ramz esa uni chegaradan tashqariga olib chiqadi.

Belgi metaforadan farqli ravishda predikat pozitsiyasiga ega emas. Belgi grafik tasvir tomon tortiladi, metafora esa qog'oz so'ramaydi. Agar metafora xarakterlovchi vazifani bajarsa, belgi deytik vazifani bajaradi. Belgi va metafora o'rtasidagi farq nafaqat ma'lum bir ekstralingvistik funktsiyaning mavjudligi, balki uning juda semantik tuzilishida hamdir. Belgi uchta komponentdan iborat: ishora qiluvchidan, belgilovchi va semiotik bog'lanish - belgining tomonlari o'rtasida o'ziga xos munosabatlarni o'rnatadigan strukturaning asosiy elementi. Ayni paytda, yuqorida aytib o'tilganidek, metafora o'z tuzilishiga ko'ra ikki komponentli bo'lib, undagi semiotik aloqa ajratilmagan. Funksional jihatdan belgi metaforadan imperativligi bilan ajralib turadi, metafora esa bu xususiyatdan butunlay mahrum.

Metafora va personifikatsiya, metonimiya, qiyoslash *shaxslashtirish* Tasvirlashning bu usuli, batafsil metaforada o'lik tabiatning qandaydir hodisasi tirik odamning barcha xususiyatlariga ega bo'lsa, deyiladi [Tomashevskiy 1998: 29]. Misol uchun:

Mana shimol, bulutlarni ushlaydi,
U nafas oldi, qichqirdi - va u mana
ketadi *sehrgar* qish.

Ayoz chaqnadi. Va biz xursandmiz
Moxov *Ona* qishlar.

[Pushkin 1986: 304].

Shuningdek, mualliflar jamoasiga ko'ra *Til tarixi va 20-asr rus she'riyati bo'yicha insholar*[Ocherklar 1994: 13], shaxslashtirish denotatsiyaga xos bo'lgan ma'naviyat me'yoring o'sishidir. U metaforaning differensial belgisi rolini o'ynaydi, shuning uchun ko'pincha uning atributi sifatida qaraladi. Bundan tashqari, umumiy til (rasmii) metafora va personifikatsiya o'rtasida genetik o'zaro bog'liqlik mavjud bo'lib, unda umumiy til metaforasi personifikatsiya o'rnini egallaydi va ob'ektiv ma'noni tiklaydigan shaxs metafora o'rnini egallaydi. Misol uchun: *O'qlar devordan pastga tushdi. Soat tarakanga o'xshaydi. Undan voz keching, nima uchun plastinkalarni tashlang, signal chaling, ko'zoynakni sindiring?* (1918). Ushbu misolda soatning

ob'ektivlashgan tasvirini tashkil etuvchi verbal-assotsiativ qator umumiy til metaforasi asosida ifodalanishi mumkin. *vaqt ishlayapti (soat ishlayapti)* - o'qlar qochib ketdi - devor soati - o'qlar devor bo'ylab qochib ketdi - devor bo'ylab yugurish - tarakan; shuningdek, soatlardagi raqamlar, hamamböcekler kabi [...] [Insholar 1994: 26-27].

So'nggi paytlarda lingvistik adabiyotda metafora kabi personifikatsiya badiiy voqelikni ifodalash, uni uydirmalik tamoyiliga muvofiq tashkil etish usuli sifatida qarala boshlandi. Biroq, metafora va shaxslashtirish o'rtasida ham ba'zi farqlar mavjud. Avvalo, ularning asosiy farqini ko'rsatamiz. Bu shuni anglatadiki, agar metaforizatsiyaning umumiy printsipi ko'rsatilgan tafsilot yoki xarakteristikaga o'rnatilgan ob'ektiv analog bo'lsa, unda taqlid qilishda bunday analog bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun personifikatsiya semantik siljish bilan bog'liq bo'lmagan trope sifatida aniqlanadi. Bundan tashqari, sub'ekt metaforasi o'xshashlik orqali ma'noni uzatishga asoslangan bo'lsa, tasvir elementlarining vizual ravshanligi ixtiyoriydir. Uning uchun obrazli eskizning yaxlitligi muhimroqdir.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat tili" "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" haqidagi qonunlari. "Xalq ta'limi".
2. Ne'matov H., Bozorov O. Til va nutq. T. 1993. 23
Hozirgi o'zbek adabiy tili. T. 1996
3. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. T. 1963.
4. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov R. O'zbek tili. T. 1979. 1-2
5. Shodmonov E., Nafasov T. Hozirgi o'zbek tili. Laboratoriya mashqlari. T. 1986
6. www.ziyonet.uz

